

– az elvétve előforduló gépelési hibák ellenére
– könnyen olvasható és értelmezhető jöllehet
néhány esetben a gondolatmenet logikai sora
nem koherens. A kötetben szereplő tanulmányok a fent nevezett előadások anyagát képezték, mégsem történt utalás arra, hogy egyesek miért maradtak ki belőle. Mindemellett az előszóban jelzett tematikus felsorolás nem köszön vissza tanulmányok sorrendjében. Ugyanakkor

általánosságban elmondható, hogy a kötet kellő áttekintést ad e tematika közép-európai kutatásainak jelenkori spektrumáról. Az szervező intézmény tevékenysége, a konferencia résztvevőinek széleskörű érdeklődése garanciát nyújt arra, hogy az olvasó megismerhesse és haszonnal forgathassa az élettörténetek kutatásának új eredményeit.

BEDŐ VALÉR valerbedo@gmail.com

A nemzet napszámosai: tanítói életpályák és élettörténetek tudományos elemzések homlok- terében. Egy kötet elő- és utóélete

OZSVÁTH IMOLA (szerk.): *Néptanítók.*

Életpályák és élettörténetek.

Kolozsvár, 2008, Scientia Kiadó, 502 o.

Az – Erdélyben elsősorban Nagy Olga, Magyarországon pedig Ortutay Gyula neve által fémjelzett – egyéniségkutató iskola több mint fél évszázados hagyományaira gondolva talán nem meglepő, hogy a szociológusok, irodalmárok, történészek, illetve neveléstani szakmunkák megalkotói mellett a néprajztudomány képviselői is több ízben foglalkoztak a különböző társadalmi kategóriák kultúrájának vizsgálata során nemcsak a paraszti réteggel, hanem a falusi értelmiséggel, a protestáns lelkészek, népi specialisták, mérnökök stb. rurális környezetben betöltött szerepével, funkcióival is. Ezen értelmiségiek sorában a néptanítók ugyan rögtön Trianon után – a nemzeti identitás megőrzését szolgáló messianisztikus feladatok vállalásának előtérbe kerülésével – a tudományos érdeklődés középpontjába kerültek,¹ viszont munkásságuk tudományos elemzések tárgyává Erdélyben csak a rendszerváltást követően vál(hatott)t.

A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékénél (2011-től Intézeténél) és háttérintézményénél, a Kriza János Néprajzi Társaságnál az 1990-es évektől folyik a kollektív és egyéni életpályák, valamint élettörténetek kutatása Keszeg Vilmos irányításával. Ennek eredményeként jelent meg 2005-ben egy két kötetes, *Specialisták. Életpályák és élettörténetek* címmel ellátott tanulmánygyűjtemény a kolozsvári Scientia Kiadó gondozásában. Pozsony Ferenc vezetésével az említett kolozsvári székhelyű Társaság (fő)szervezésében ugyanakkor számos nyilvános ülősszakra, konferenciára és vándorgyűlésre is sor került a falusi tájházak állapotfelmérésének, fenntarthatóságának és fejleszthetőségének témakörében (például 1997-ben Zabolán *Tájházak, falusi néprajzi gyűjtemények* címmel, 1999-ben Bogdándon *A falusi tájházak fejlesztésének lehetőségei – a népi lakáskultúra múzeumi bemutatása* elnevezéssel, 2004-ben *Erdélyi és moldvai tájházak és néprajzi múzeumok vezetőinek szakmai szemináriuma* Illyefalván, legutóbb pedig Kolozsváron 2012-ben és idén szerveztek hasonló rendezvényt), amelyek többek között hozzájárultak egy-egy múzeumalapító falusi értelmiségi (legtöbbször tanító) munkásságának alaposabb megismeréséhez.

Konkrétan (és kizárólag) néptanítók életpályáját kutató program 2004-ben indult Kolozsváron (Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete 1454/2004: 20. századi néptanítók életpályájának és élettörténetének

¹ A néprajzkutatók többsége a hagyományok rögzítése terén ugyanis kiemelten fontos szerepet szánt a nép körében élő pedagógusoknak.

elemzése; irányítója Keszeg Vilmos), amelynek eredménye az itt bemutatásra kerülő *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek* című, a Scientia Kiadó „Sapientia könyvek” sorozatában megjelent (52.) tanulmánykötet. A kiadvány hét szerző nyolc – összesen mintegy 502 oldalt kitevő – írását tartalmazza, s része azon kutatássorozat napvilágot látott, immár kézzel fogható eredményeinek, amelyet a fent említett intézmények többek között a következő kérdések megválaszolására okán tartottak fontosnak kezdeményezni: Milyen tipikus kollektív és individuális életpályák és élettörténetek azonosíthatók be, különíthetők el a romániai társadalomban? Milyen pragmatikai funkcióval rendelkeznek ezek az élettörténetek? Milyen kontextusai és finalításai, funkciói vannak az élettörténet mondásának? Milyen mértékben és formában reprezentálódik a romániai magyar társadalom, a társadalom mindennapi élete az autobiografikus narratívumokban?

Az Oszváth Imola szerkesztette kötet bevezető tanulmányában (XX. századi néptanítók élettörténete) Keszeg Vilmos jelzi, hogy az egy-egy szakmai életpályáját lezárt pedagógus élettörténetét a szerzők az adott társadalmi-, kulturális-, politikai- és gazdasági kontextusban elhelyezve, a tartalomelemzés módszerével vizsgálták, s az elemzések alapját képező biografikus narratívumok a kutatók felkérésére, néhány esetben pedig saját kezdeményezésre születtek. A szerző bevezető írásában a kiadvány tartalmi ismertetésén túl – a korabeli sajtóreprezentációkra reflektálva – arra kereste a választ, hogy a XX. századi néptanítók köré miként épült egyfajta mítosz, miként vált a „nemzet napszámosai” kifejezés a róluk forgalmazott narratívák központi metaforájává.

A bevezetőtanulmányt Oszváth Imola

két írása követi: *A néptanító alakja a XIX. század végén keletkezett reprezentációkban*, illetve *„Az akkori tanítók [...] a mostanihoz képest hősies munkát végeztek.” Egy udvarhelyszéki értelmiségi élettörténetének vizsgálata*. Előbbiben a szerző a 19–20. század fordulójának pedagóguslapjaiból rekonstruálta a néptanítók életkörülményeit, hivatását és feladatkörét, utóbbiban egy falusi értelmiségi élettörténetét elemezve azonosította a nép-

tanítókra jellemző messianisztikus beszédmód motívumait és nyelvi jellemzőit.

Az ezt követő írás, Vajda András esettanulmánya (*„Éltanító” Egy sáromberki néptanító biográfiája*), amelyben a 2. világháborút követő évtizedekben szerveződő új hatalmi struktúrákra kérdez rá a szerző: az említettek vajon miképpen alakították (át) a Maros megyei Sáromberke közséletét, s a pedagógusoknak milyen kötelezettsége és hatása volt a kulturális élet kialakításában ebben az időszakban?

A kiadványban soron következő publikáció Nagy Réka eseteírása (*Tűzfelelősök vagyunk... Egy szilágysági tanítónő élettörténetének elemzési lehetőségei*) mindenképpen több, mint a szerző által a címben is jelzett elemzési lehetőségek felkínálása. A kutató szilágysági tanítónő életpályája kapcsán Nagy Réka értelmezése révén az olvasó számára érthetővé válik például az is, hogy hogyan épült be a társadalmi hierarchiába egy pedagógus. A kötet második egységében azonban három szerző írásának (Kolumbán Levente: *Egy tanító élettörténete*; Szabó Katalin: *Bevezető gondolatok egy szilágysági tanítónő élettörténetének olvasásához*. Porcsalminé Balla Piroska *élettörténete*, illetve Kedves Judit: *Bevezető gondolatok egy csíkszentdomokosi néptanító élettörténetének olvasásához*. Szász

Károly élettörténete) esetében valóban csak elemzési szempontok felkínálásáról, bevezető gondolatok megfogalmazásáról, forrásközlésről (felkérésre valamint saját indíttatásból írt önéletrajzok és a kontrollanyagként olvasható életútinterjú közzétételéről) beszélhetünk.

A kiadvány írásait összességében értékelve, a tanulmányokat és az azt kiegészítő terjedelmes adattárakat (az autobiográfiák mellett például a közel száz, a pedagógusok fontosabb életeseményeit megörökítő fekete-fehér archív fényképfelvételt) egybeolvasva mindenképpen átfogó képet kaphat az olvasó azon társadalmi rétegről, amelyet részben egy társadalmi igény, részben pedig az ún. kaszt részéről történt kínálat alakított ki; arról a társadalmi rétegről, amely képviselőinek élettörténetében visszatérő motívumok ismétlődnek, s a szerepköri-reprezentációjában kialakultak az örökös szolgálatkészségre, lelkesedésre, optimizmusra, a szülőszerep kiterjesztésére vonatkozó klisék; azon társadalmi rétegről, amelynek tevékenységére ma is többségünk a „nemzet napszámosa” metaforával élve emlékezik. A kiadvány olvasói számára nyilvánvalóvá válhat, hogy az élettörténet egy olyan keret, amiből a társadalom szerkezetére, annak működésére, értékrendek érvényesülésére, illetve az egyén és intézmény kapcsolatára láthatunk rá. Az egyén élettörténetének elmondásával önmagát igyekszik a társadalomban elhelyezni, magát a környezete viszonylatában törekszik meghatározni. A néptanítók életútjából, élettörténetük elemzéséből szépen kirajzolódik a közösségvezető kettős szerepének megélése: az egykori tanítóknak egyszerre kellett képviselniük közösségükben a hatalmat, az állam akarátát, és a felsőbb állami szervek felé pedig saját falujukat, közösségüket.

A kötetet angol és román nyelvű tartalomjegyzék, rezümék, helynévmutató, s a szerzők néhány soros szakmai életrajza zárja.

2008-as kiadványról lévén szó ugyanakkor arra is alkalom adódik, hogy annak utóéletéről is néhány szó essék, a kötet szerzői

közül ugyanis többen újabb, e témába vágó írásokat tettek közzé az elmúlt öt évben. Keszeg Vilmos és Vajda András publikációi mellett külön említést érdemel Ozsváth Imolának a különböző folyóiratokban (például a *Néprajzi Látóhatárban*, 2008), illetve a Kriza János Néprajzi Társaság 18-as évkönyvében (2010) közzétett általános áttekintései, valamint a szintén általa sajtó alá rendezett és kíséző tanulmánnyal ellátott három udvarhelyszéki pedagógus-élettörténet, amely az *Ember és kontextusok* sorozat 3. köteteként, a marosvásárhelyi Mentor Kiadó gondozásában jelent meg 2009-ben, *Lámpások voltunk...* címmel. Külön említést érdemel a Pozsony Ferenc által kezdeményezett zabolai tanítók életpályáját feltáró gyűjtés is, melynek tárgyi anyagából és digitalizált fényképdokumentációjából 2011-ben, illetve 2012-ben *Iskolai élet a háromszéki Zabolán* címmel nyílt tárlat, előbb a kutatás helyszínén, a Csángó Néprajzi Múzeumban, majd a fent említett Társaság kolozsvári székházának kiállítóterében. Ezen eredmények fel sorakoztatása is azt mutatja, hogy a néptanítói életpályák feltárása ugyan megkezdődött, de még mindig akadnak „vidéki értelmiségiek, néptanítók, akikre [...] nem figyelt fel a tudomány. Munkásságuk egyelőre nem került be a tudományos vizsgálódás körébe, sok esetben még nem is került nyilvánosságra. Ezen pedagógusok a vidéki kulturális élet aktív résztvevői, a település életének meghatározó egyéniségei. Munkásságuk szűkebb körben vált ismertté, ezek feltárása és szakszerű vizsgálata a jövő tudományos kutatóinak feladata.” (OZSVÁTH 2011. 241.)

NAGY ZSOLT nagycszsolt@yahoo.com

FELHASZNÁLT IRODALOM

OZSVÁTH IMOLA: Néptanítók néprajzi munkássága. In Keszeg Vilmos (szerk.): *Iskolák, iskolamesterek, diákok Erdélyben. Iskola- és oktatástörténeti tanulmányok*. Kolozsvár, 2011, Erdélyi Múzeum Egyesület. 224–263.